

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
ЗАХІДНОДОНБАСЬКИЙ ІНСТИТУТ

(назва навчального підрозділу)

КАФЕДРА ПРАВА

(повна назва кафедри, циклової комісії)

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни «Господарський процес»

(назва дисципліни)

на тему: «Оцінка доказів господарським судом: проблеми судової практики»

Студента (ки) Слободяника В.Л.

групи ІН35-9-22- Б1Пр (4,0 дб)

напряму підготовки (спеціальності) Право

Керівник, доцент кафедри права Житник М.О.

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Оцінка:

Національна шкала _____

Кількість балів: ____ ECTS ____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

м. Павлоград - 2026р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Методологія оцінки доказів у господарському судочинстві.....	7
1.1. Оцінка доказів як елемент судового пізнання та обґрунтування рішення.....	7
1.2. Межі судового розсуду та вимоги до мотивування оцінки доказів.....	9
РОЗДІЛ 2. Проблемні аспекти оцінки окремих видів доказів у судовій практиці.....	14
2.1. Письмові докази та первинні документи у спрах щодо виконання зобов'язань.....	14
2.2. Електронні докази у господарському процесі та проблеми встановлення їх достовірності	20
РОЗДІЛ 3. Типові помилки судової практики та напрями вдосконалення..	27
3.1. Підходи Верховного Суду до оцінки доказів та забезпечення єдності практики.....	27
3.2. Рекомендації щодо підвищення якості оцінки доказів у господарських спрах.....	31
ВИСНОВКИ.....	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	40

ВСТУП

Оцінка доказів є центральним елементом господарського судочинства, оскільки саме через неї суд встановлює фактичні обставини справи, визначає правову кваліфікацію спірних відносин і формує мотивувальну частину рішення. За умов активного розвитку господарського обороту, цифровізації ділових процесів, поширення електронного документообігу та ускладнення договірних конструкцій питання належної оцінки доказів набуває особливої ваги. Для сторін спору результат оцінки доказів визначає не лише перспективу задоволення позову чи заперечень, а й рівень процесуальної визначеності та довіри до судового захисту. Водночас судова практика демонструє наявність проблем, пов'язаних із неоднаковими підходами до встановлення достатності доказів, різним трактуванням критеріїв допустимості й достовірності, а також недостатньою повнотою мотивування щодо прийняття або відхилення доказів.

Актуальність теми зумовлена тим, що господарські спори часто ґрунтуються на значному масиві письмових та електронних доказів, а також на спеціальних знаннях, які залучаються через експертизу. За таких умов зростають ризики формального підходу до доказового матеріалу, вибіркової оцінки фактів, підміни стандарту доказування припущеннями або посиленнями на загальні міркування. Практичне значення має і проблема судового розсуду, межі якого повинні поєднувати свободу внутрішнього переконання суду з обов'язком повного та послідовного обґрунтування висновків у рішенні.

Ступінь наукової розробленості теми. Проблематика оцінки доказів у господарському судочинстві є достатньо розробленою в юридичній науці, насамперед у межах досліджень інституту доказів і доказування, принципів господарського процесу та вимог до мотивування судових рішень.

Суттєвий внесок у дослідження доказування у господарському процесі зробили С. В. Васильєв та Л. М. Ніколенко, які розкривали поняття та властивості доказів, зміст внутрішнього переконання суду, критерії належності, допустимості, достовірності й достатності, а також методологічні підходи до оцінки доказового матеріалу.

Оцінки доказів і судового мотивування детально висвітлювалися у науково-практичних коментарях до Господарського процесуального кодексу України, зокрема у працях В. Е. Беяневич, де аналізуються підстави прийняття та відхилення доказів і вимоги до обґрунтованості судових висновків.

Загальні питання доказування і оцінки доказів у господарських спорах системно викладалися також у підручниках і навчальних посібниках з господарського процесу, підготовлених О. П. Світличним, Л. В. Мелех, а також у працях за редакцією В. А. Кройтора та інших авторських колективів, у яких узагальнюються теоретичні засади та основні практичні підходи судів.

Окремий напрям сучасних досліджень стосується стандартів доказування та проблем оцінки електронних доказів, зокрема питань ідентифікації джерела інформації, перевірки автентичності електронних даних і забезпечення їх допустимості у процесі. Ці питання розглядалися в наукових статтях і дослідженнях М. В. Григорчука, М. Вербіцької, Н. Фастовець, Л. Нетської та інших авторів.

Попри значний рівень наукової опрацьованості теми, у практиці господарських судів зберігаються дискусійні моменти щодо меж судового розсуду при оцінці доказів, застосування стандартів доказування у різних категоріях спорів, а також щодо єдиних підходів до оцінки електронних доказів і висновків експерта. Це зумовлює потребу в подальших дослідженнях, орієнтованих на узгодження доктринальних положень із сучасною судовою практикою.

Метою курсової роботи є аналіз підходів господарських судів до оцінки доказів, виявлення типових проблем судової практики та формулювання пропозицій, спрямованих на підвищення якості судового мотивування і передбачуваності застосування доказових стандартів.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

- розкрити зміст оцінки доказів у господарському процесі та її значення для ухвалення рішення;

- охарактеризувати критерії належності, допустимості, достовірності та достатності доказів у контексті процесуальних принципів;
- дослідити проблемні ситуації оцінки письмових, електронних доказів і експертних висновків;
- проаналізувати типові помилки судової практики, пов'язані з неповнотою дослідження доказів і недоліками мотивування;
- узагальнити підходи Верховного Суду щодо оцінки доказів у господарських спорах;
- запропонувати практичні рекомендації для учасників процесу та напрями вдосконалення правозастосування.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі доказування у господарському судочинстві.

Предметом дослідження є правові норми, доктринальні підходи та судова практика щодо оцінки доказів господарським судом, а також проблеми їх застосування.

Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи. Формально-юридичний метод використано для аналізу процесуальних норм, що регулюють доказування та оцінку доказів. Системний метод застосовано для з'ясування взаємозв'язку критеріїв оцінки доказів із принципами господарського процесу. Порівняльно-правовий метод дає змогу співвіднести підходи до оцінки різних видів доказів і виявити відмінності у практиці. Метод аналізу судової практики використано для узагальнення типових правових позицій та виявлення повторюваних помилок у мотивуванні судових рішень.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що в ній оцінка доказів у господарському судочинстві розглядається не лише як формальна стадія застосування процесуальних норм, а як цілісний механізм формування судового висновку, який має відповідати вимогам логічності, послідовності та належного мотивування. У межах дослідження уточнюється практичний зміст критеріїв належності, допустимості, достовірності та достатності доказів через призму

типових дефектів судових рішень, коли доказовий матеріал аналізується вибірково або відхиляється без належного обґрунтування. Особливу увагу приділено проблемам оцінки електронних доказів, для яких запропоновано узагальнений підхід до перевірки їх походження, зв'язку з конкретним учасником спору та цілісності інформації як передумов визнання такої інформації достовірною і достатньою. Новизна також полягає у формуванні практично орієнтованих рекомендацій, спрямованих на підвищення якості судового мотивування та передбачуваності застосування стандартів доказування у господарських спорах.

Теоретичне значення курсової роботи полягає у систематизації проблемних аспектів оцінки доказів у господарському процесі та уточненні змісту окремих критеріїв оцінки у світлі сучасної практики.

Практичне значення полягає у формуванні рекомендацій щодо підготовки та подання доказів сторонами, а також щодо підвищення якості мотивування судових рішень і забезпечення єдності підходів до оцінки доказів.

Структура курсової роботи визначена метою та завданнями і включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. Методологія оцінки доказів у господарському судочинстві

1.1. Оцінка доказів як елемент судового пізнання та обґрунтування рішення

Оцінка доказів у господарському судочинстві є ключовим інструментом судового пізнання, через який суд встановлює юридично значущі факти та перетворює їх на аргументовані висновки в мотивувальній частині рішення. На рівні загальної теорії процесу це не зводиться до механічної перевірки наявності документів у матеріалах справи. Йдеться про раціональну діяльність суду, що поєднує аналіз доказової інформації, логічне зіставлення джерел, усунення суперечностей і формування переконливого пояснення, чому саме певна версія фактичних обставин визнається доведеною.

Чинне господарське процесуальне законодавство виходить із того, що доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, а також інших обставин, важливих для вирішення спору. Такий підхід закріплено у статті 73 Господарського процесуального кодексу України, де одночасно визначено й основні засоби встановлення цих даних.[2]

Конструкція господарського процесу як змагального означає, що доказова картина формується насамперед учасниками спору, а не судом. Цей акцент підтримується на конституційному рівні, де серед засад судочинства визначено змагальність сторін та свободу в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, що прямо впливає зі статті 129 Конституції України.[1] На рівні ГПК України змагальність процесу сформульована у статті 13, а диспозитивна природа розгляду справи виражена у статті 14, яка підкреслює, що суд розглядає справу в межах заявлених вимог і на підставі доказів, поданих учасниками справи, а збирання доказів не є обов'язком суду, крім випадків, встановлених кодексом.

Методологічним ядром оцінки доказів є положення статті 86 ГПК України, відповідно до якої суд оцінює докази за своїм внутрішнім

переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні доказів. Принципово важливим є й те, що закон прямо заперечує наперед встановлену силу доказів, вимагає оцінювати належність, допустимість і достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у сукупності.

Нормативне продовження цієї логіки містять статті 76 і 77 ГПК України, які розкривають, що належність означає зв'язок доказу з предметом доказування, а допустимість залежить від того, чи може конкретна обставина підтверджуватися певним засобом доказування і чи не отримано доказ із порушенням закону. [2] Отже, оцінка доказів у господарському процесі є одночасно логічною перевіркою переконливості та юридичною перевіркою процесуальної якості доказового матеріалу.

У доктрині господарського процесуального права оцінка доказів розглядається як інтелектуальна діяльність суду, що завершує доказування і водночас створює основу мотивування судового рішення.

С. В. Васильєв і Л. М. Ніколенко, аналізуючи доказування у господарському процесі, підкреслюють, що саме оцінка доказів надає доказовій інформації процесуального значення, оскільки перетворює її на встановлені судом факти та визначає, які з поданих відомостей стануть підставою для правового висновку. [20,24]

У науковому підході В. В. Комарова внутрішнє переконання судді розкривається як поєднання методу і результату, де переконання має бути сформоване раціонально та підлягати зовнішньому контролю через мотивування в рішенні. [23]

В. Е. Беяневич, розглядаючи господарський процес у прикладному вимірі, наголошує на значенні мотивування як запобіжника вибіркової оцінки доказів, коли суд не може обмежитися загальними фразами, а повинен показати, чому одні докази приймаються, а інші відхиляються, і як саме сукупність доказів приводить до встановлення конкретних обставин.[4]

Функціональний зв'язок оцінки доказів із якістю судового рішення безпосередньо впливає з вимог статті 236 ГПК України, яка закріплює, що судові рішення повинно бути законним і обґрунтованим та ґрунтуватися на засадах верховенства права. Обґрунтованість у цьому контексті передбачає не просто формальне посилення на норми права, а пояснення фактичної основи рішення через оцінку доказів і доводів сторін. Саме тому оцінка доказів виступає структурною частиною судового пізнання: вона формує ланцюг від доказу до факту і від факту до правового висновку, забезпечуючи перевірюваність рішення в апеляційному та касаційному порядку.

Таким чином, оцінка доказів у господарському судочинстві є методологічним механізмом, що поєднує змагальну природу процесу з обов'язком суду ухвалити законне та обґрунтоване рішення. Її сутність полягає у тому, що суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, перевіряє належність, допустимість і достовірність доказів, зіставляє їх у сукупності, встановлює факти, а потім відображає цей шлях мислення у мотивувальній частині рішення. Саме рівень логічної послідовності та нормативної коректності оцінки доказів визначає переконливість судового висновку і якість судового захисту в господарських спорах.

1.2. Межі судового розсуду та вимоги до мотивування оцінки доказів

Оцінка доказів у господарському судочинстві неминує пов'язана із судовим розсудом, адже встановлення фактичних обставин не зводиться до формальної перевірки наявності документів у матеріалах справи. Суд здійснює інтелектуальну діяльність з аналізу й співставлення доказової інформації, усунення суперечностей, перевірки логічної узгодженості доводів сторін і формування висновку про те, які факти вважаються встановленими. Водночас сам факт наявності розсуду не означає свободи довільного вибору результату. Судовий розсуд у доказуванні є юридично обумовленим і процесуально контрольованим: він реалізується лише в межах, заданих принципами

господарського процесу, правилами доказування та вимогами до обґрунтованості судового рішення.

У доктрині процесуального права внутрішнє переконання судді традиційно розглядають як поєднання методу та результату оцінки доказів. Зокрема, В. В. Комаров підкреслює, що внутрішнє переконання не може бути психологічним враженням або інтуїтивною оцінкою, воно має формуватися на раціональних підставах і підлягає зовнішньому контролю через мотивувальну частину судового рішення. Такий підхід дає змогу зрозуміти межі розсуду: суд не просто має право оцінювати докази, а зобов'язаний показати логіку цієї оцінки, щоб вона була прозорою для сторін і перевірюваною для судів вищих інстанцій.[23]

Нормативну рамку судового розсуду насамперед задають засади змагальності й диспозитивності. Сторони визначають предмет і межі спору, наводять фактичні твердження та подають докази на їх підтвердження або спростування, а суд розглядає справу на підставі поданого матеріалу, не підміняючи сторін у доказовій діяльності. Звідси випливає важливий практичний наслідок: судовий розсуд не може використовуватися для компенсації пасивності сторони або для виправлення її помилок у доказуванні, але повинен бути спрямований на неупереджений аналіз поданих доказів і аргументів у межах предмета доказування.

Ключовим процесуальним орієнтиром меж розсуду є стаття 86 Господарського процесуального кодексу України, яка вимагає оцінювати докази за внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні. Норма також закріплює відсутність наперед встановленої сили доказів і обов'язок суду оцінювати належність, допустимість і достовірність кожного доказу, а також їх достатність і взаємний зв'язок у сукупності. Саме ця конструкція поєднує свободу судової оцінки з процесуальними запобіжниками проти довільності: суд не має права механічно надати перевагу певному доказу лише з огляду на його форму чи

походження і не може ігнорувати контрдокази, якщо вони стосуються предмета спору та здатні вплинути на висновок.

Судовий розсуд також обмежується стандартом доказування, закріпленим у статті 79 Господарського процесуального кодексу України.[2] Ця норма орієнтує суд на порівняльну оцінку доказових версій сторін і вимагає визнавати обставину доведеною тоді, коли докази на її підтвердження є більш вірогідними, ніж докази на її спростування. Отже, суд не може зупинитися на загальному висновку про недоведеність без демонстрації того, як саме він співвідносив надані сторонами докази, чому одним доказам надано перевагу, а інші визнано менш переконливими, і як ці висновки узгоджуються із загальною картиною справи.

З огляду на наведене мотивування оцінки доказів виступає центральною гарантією належної реалізації судового розсуду. У науково-практичній площині мотивування розглядається як механізм, який перетворює внутрішнє переконання на юридично значущий і перевірюваний результат. В. Е. Беяневич, аналізуючи господарський процес у прикладному вимірі, наголошує, що саме мотивування є запобіжником вибіркової оцінки доказів: суд повинен показати, чому певні докази приймаються, а інші відхиляються, і як сукупність доказів приводить до встановлення конкретних фактів.[4] Такий підхід важливий і з позиції процесуальної справедливості, і з позиції якості правосуддя, оскільки сторони мають отримати зрозумілу відповідь, чому їх доводи визнані переконливими або відхилені.

Вимоги до мотивування в господарському процесі впливають із загальної вимоги обґрунтованості судового рішення, закріпленої в Господарському процесуальному кодексі України, та конкретизуються через правила оцінки доказів. Суд має відобразити шлях від доказу до факту і від факту до правового висновку, а не обмежуватися декларативними фразами. У практичних спорах це означає необхідність виокремлення юридично значущих обставин, визначення, які з них визнаються сторонами, а які є спірними, аналізу доказів щодо кожної спірної обставини та пояснення, чому саме певний доказ

або їх сукупність є переконливими. Якщо у справі наявні суперечливі документи чи різні версії виконання зобов'язання, мотивувальна частина має містити пояснення, яким чином суд усунув суперечності та чому він віддає перевагу одній версії подій перед іншою. За відсутності такого аналізу рішення втрачає властивість перевірюваності, а судовий розсуд набуває ризику сприйняття як довільний.

Особливої уваги потребує мотивування прийняття або відхилення доказів. У господарському процесі різні підстави відхилення мають різну правову природу і різні наслідки для оцінки доказової бази. Якщо доказ відхиляється як такий, що не стосується предмета доказування, суд фактично вказує на його неналежність. Якщо доказ не може бути використаний через порушення встановлених правил подання або через невідповідність вимогам щодо способу підтвердження певної обставини, йдеться про недопустимість. Якщо ж суд ставить під сумнів правдивість або точність відомостей, що містяться в доказі, або сумнівається у його походженні, підставою є недостовірність. Належне мотивування вимагає, щоб суд ясно розмежовував ці підстави й пояснював, у чому саме полягає дефект доказу, а не обмежувався оціночними формулюваннями без конкретного обґрунтування.

У літературі з господарського процесуального права наголошується, що оцінка доказів повинна відбуватися не ізольовано, а в сукупності. С. В. Васильєв і Л. М. Ніколенко, розкриваючи інститут доказування у господарському процесі, підкреслюють значення взаємопов'язаності доказів і небезпеку ситуації, коли суд фактично бере до уваги лише частину матеріалів, не співвідносячи їх із контрдоказами та запереченнями.[20] Цей підхід має особливе значення для господарських спорів, у яких доказування часто будується на комплексі первинних документів, бухгалтерських даних, листуванні сторін, платіжних документах та інших взаємозалежних джерелах. Вибіркова оцінка таких доказів призводить до викривлення фактичної картини та створює підстави для скасування рішення у зв'язку з неповнотою дослідження обставин.

Межі судового розсуду проявляються і в тому, що суд не може підміняти доказування припущеннями. Доводи про наявність або відсутність факту мають підтверджуватися доказами, а висновки суду повинні логічно випливати з дослідженого матеріалу. Неприпустимим є висновок, побудований на загальних міркуваннях про типову поведінку суб'єктів господарювання або на оцінці господарської доцільності без аналізу документальних і фактичних підтверджень. Це особливо актуально для спорів, де сторони намагаються довести недобросовісність контрагента або штучність господарської операції: суд може робити такі висновки лише тоді, коли вони випливають із сукупності доказів, а не з припущення про можливість такої поведінки.

Узагальнюючи, слід зазначити, що судовий розсуд у сфері оцінки доказів є необхідним елементом господарського судочинства, однак він не є необмеженим. Його межі визначаються процесуальними нормами про оцінку доказів, стандартом доказування, принципами змагальності та диспозитивності, а також вимогами обґрунтованості судового рішення. Належне мотивування виконує функцію процесуальної гарантії: воно забезпечує прозорість застосування розсуду, дає сторонам можливість зрозуміти логіку судових висновків, а вищим інстанціям перевірити правильність встановлення фактів і застосування права. Саме тому якість мотивування оцінки доказів є одним із ключових критеріїв якості правосуддя в господарських спорах і необхідною умовою формування єдиної та передбачуваної судової практики.

РОЗДІЛ 2. Проблемні аспекти оцінки окремих видів доказів у судовій практиці

2.1. Письмові докази та первинні документи у спорах щодо виконання зобов'язань

Письмові докази у господарських спорах щодо виконання зобов'язань становлять основний масив доказового матеріалу, оскільки господарський оборот переважно функціонує через документування договірних умов, передачі товару, приймання робіт і послуг, а також проведення розрахунків. Господарський процесуальний кодекс України визначає докази як будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги й заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для правильного вирішення спору. Це закріплено у статті 73 ГПК України. Розподіл обов'язку доказування встановлює стаття 74 ГПК України, відповідно до якої кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень.[2] Унаслідок цього саме письмові документи найчастіше виступають ключовими носіями доказової інформації у спорах про оплату, поставку, підряд, надання послуг, повернення авансу, стягнення неустойки, процентів, інфляційних втрат та збитків.

Матеріально-правова природа спорів про виконання зобов'язань задається загальними положеннями зобов'язального права. Вимога належного виконання зобов'язання визначена статтею 526 Цивільного кодексу України, строк виконання зобов'язання регулюється статтею 530 Цивільного кодексу України, обов'язковість договору для сторін встановлена статтею 629 Цивільного кодексу України. Порушення зобов'язання та його загальні правові наслідки розкрито у статті 610 Цивільного кодексу України, а прострочення боржника визначається статтею 612 Цивільного кодексу України. У сукупності ці приписи означають, що предмет доказування в господарських спорах цієї категорії зазвичай охоплює встановлення факту укладення договору та погоджених істотних умов, обсягу та змісту виконання, моменту передавання товару або результату робіт, факту прийняття виконання іншою стороною,

наявності чи відсутності зауважень, здійснення оплати, а також періоду прострочення і розміру грошових вимог.[3] Практична складність полягає в тому, що кожна з цих обставин рідко підтверджується одним документом; частіше доказування має характер документального ланцюга, де значення набуває узгодженість і взаємне підтвердження документів у сукупності.

Методологічний стандарт оцінки письмових доказів визначається статтею 86 ГПК України. Суд оцінює докази за внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні доказів; жодні докази не мають наперед встановленої сили; суд оцінює належність, допустимість і достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у сукупності. Водночас стандарт доказування в господарському процесі сформульований у статті 79 ГПК України: обставина вважається доведеною, якщо докази на її підтвердження є більш вірогідними, ніж докази на її спростування. [2]

Отже, письмові документи в спорах про виконання зобов'язань підлягають не формальному сприйняттю, а раціональному зважуванню та порівнянню доказових версій сторін. У процесуальній доктрині внутрішнє переконання судді традиційно описується як раціональна категорія, що має бути контрольованою через мотивування рішення.

Такий підхід послідовно підтримується В. В. Комаровим, який наголошує, що внутрішнє переконання не може бути зведене до інтуїтивного враження і набуває юридичного значення лише тоді, коли воно обґрунтоване дослідженими доказами та відображене у мотивувальній частині судового акта.[23] Зі свого боку, С. В. Васильєв і Л. М. Ніколенко підкреслюють, що доказова сила документів формується через їх співвіднесення з предметом доказування, а також через перевірку їх належності, допустимості та достовірності в контексті всієї сукупності доказів, а не через саму лише наявність документа у матеріалах справи.[20]

Процесуальні вимоги до форми подання письмових доказів закріплює стаття 91 ГПК України. Письмові докази подаються в оригіналі або в належним

чином засвідченій копії; якщо для вирішення спору має значення лише частина документа, подається засвідчений витяг. На практиці саме питання оригіналу і копії часто породжує спори щодо допустимості та достовірності. Оцінка копій не повинна бути механічною: сама копія не є автоматично «слабким» доказом, однак за наявності заперечень щодо її автентичності суд має з'ясувати джерело походження документа, можливість подання оригіналу, узгодженість змісту копії з іншими матеріалами справи, а також наявність ознак внесення змін чи монтажу.

Нерідко дефекти судової практики проявляються у двох крайнощах: або суд без належної перевірки покладає вирішальне значення на скановані копії, або, навпаки, відхиляє доказову конструкцію лише через відсутність оригіналу, не мотивуючи, чому інші докази не можуть підтвердити спірний факт.

В. Е. Беяневич у працях, присвячених господарському процесу, наголошує на тому, що мотивування щодо прийняття або відхилення документів має містити чіткі підстави і не може обмежуватися загальними фразами, оскільки саме мотивування забезпечує контроль за реалізацією судового розсуду.[4]

Особливе місце у спорах про виконання зобов'язань займають первинні документи, які в господарському обороті фіксують факт здійснення господарської операції. Закон України Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні визначає, що підставою для бухгалтерського обліку господарських операцій є первинні документи, та встановлює вимоги до їх складання й обов'язкові реквізити; це передбачено статтею 9 зазначеного Закону. Водночас процесуальна оцінка первинних документів не може підмінятися обліковими категоріями. Наявність документа як первинного для бухгалтерського обліку не означає, що він має наперед визначену доказову силу у процесі, адже стаття 86 ГПК України прямо забороняє надання будь-яким доказам наперед встановленої сили.

Практична проблема полягає у схильності абсолютизувати первинні документи як безумовне підтвердження факту виконання зобов'язання або, навпаки, у схильності заперечувати реальність виконання лише через формальні

вади реквізитів, не дослідивши сукупність інших документів та поведінку сторін. Підхід, який відповідає статтям 79 і 86 ГПК України, вимагає встановлювати не лише формальну правильність документа, а й те, чи робить він у сукупності з іншими доказами більш вірогідною певну версію фактичних обставин.

У спорах про поставку типовими документами є договір, специфікації, замовлення, рахунки, видаткові накладні, товарно-транспортні документи, акти приймання, претензії щодо кількості та якості, листування, а також платіжні документи. Видаткова накладна часто сприймається як центральний документ, проте її доказове значення залежить від контексту: чи передбачено договором конкретний порядок приймання, чи відповідає накладна погодженій номенклатурі, чи узгоджуються її реквізити з іншими документами, чи наявні логістичні підтвердження і чи не заявлялися своєчасні зауваження.

Проблемним є і питання підпису: документ може бути підписаний представником, комірником, експедитором або іншою особою, чий статус і повноваження оспорується. За таких умов оцінка накладної має включати перевірку того, чи є докази повноважень особи, що підписала документ, зокрема довіреність або інші документи, що підтверджують представництво, а також чи підтверджується прийняття товару подальшою поведінкою сторони: частковою оплатою, відсутністю заперечень у розумний строк, використанням товару в господарській діяльності.[25] Формалізація оцінки тут проявляється або в автоматичному визнанні факту передачі товару лише через підпис, або в автоматичному запереченні передачі лише через відсутність у матеріалах справи довіреності, без оцінки реальної моделі взаємодії сторін.

У підрядних і сервісних відносинах центральним письмовим доказом часто виступає акт приймання-передачі виконаних робіт або наданих послуг. Проте доказове значення акта залежить від того, які договірні умови встановлюють порядок здачі-приймання, строки для надання мотивованих зауважень, наслідки ухилення від підписання та можливість одностороннього оформлення.

Практичні спори виникають у ситуаціях, коли акт не підписаний замовником, підписаний із застереженнями, або коли виконавець складає односторонній акт. Судова оцінка в таких справах не може зводитися до формального висновку, що без підписаного акта факт виконання не доведено, якщо інші докази підтверджують виконання: технічна документація, звіти, фотоматеріали, службове листування, результати використання виконаних робіт, часткова оплата, погодженість обсягу і строків. Так само суд не може визнавати факт належного виконання лише на підставі одностороннього документа без аналізу того, чи допускає договір і закон таку модель фіксації виконання, та чи узгоджується вона з іншими матеріалами справи. Тут вирішальним стає застосування стандарту вірогідності за статтею 79 ГПК України і вимоги оцінювати докази у сукупності за статтею 86 ГПК України.

Окремий блок проблем пов'язаний із доказуванням факту оплати і зв'язку платежу з конкретним зобов'язанням. Платіжні документи та банківські виписки є важливими письмовими доказами, але їх інформативність залежить від призначення платежу і кореляції із рахунками, накладними, актами та умовами договору. У практиці поширені ситуації, коли сторони здійснюють платежі в межах кількох договорів або в межах тривалих відносин, використовуючи узагальнені формулювання призначення платежу. За таких умов суд має встановлювати, які саме зобов'язання погашалися конкретним платежем, співставляючи дату і суму платежу з виставленими рахунками, строками оплати, обсягом поставок або виконаних робіт, а також з листуванням сторін щодо взаєморозрахунків.[25] Формальний підхід, коли платіж без аналізу зараховується або не зараховується в рахунок спірного боргу, призводить до помилок у визначенні фактичної заборгованості та розміру вимог.

Дискусійним у судовій практиці є і доказове значення актів звірки взаєморозрахунків. У господарських відносинах акт звірки може фіксувати узгодженість облікових даних сторін щодо наявності боргу, але не завжди є прямим волевиявленням на визнання зобов'язання в матеріально-правовому розумінні. Оцінка акта звірки має враховувати його зміст, конкретність посилань

на договір або операції, підписантів і їх повноваження, а також узгодженість акта з первинними документами і фактичними платежами. Якщо акт звірки містить лише технічне зведення даних без деталізації, його доказова сила є меншою, ніж у випадку, коли акт прямо ідентифікує підстави виникнення боргу і підтверджує узгодження суми. Типова помилка полягає у безумовному прирівнюванні акта звірки до визнання боргу без з'ясування контексту його підписання та змісту, або в повному ігноруванні акта як доказу без мотивування, чому він не впливає на встановлення обставин.

Проблемність оцінки письмових доказів посилюється в умовах сучасної ділової практики, де значна частина документів існує у вигляді сканів, електронних копій, обміну через електронну пошту або корпоративні системи. Навіть якщо спір фокусується на письмових доказах у класичному розумінні, суд стикається з питанням автентичності сканованих документів, цілісності реквізитів, ідентифікації підписів та належності документа певній стороні. Відповідь на ці питання має формуватися через процесуальні механізми перевірки доказів, співставлення документів між собою, аналіз послідовності їх створення і використання, а також оцінку поведінки сторін після здійснення господарської операції. Вимога статті 86 ГПК України про оцінку доказів у сукупності тут набуває особливої ваги, оскільки саме системність аналізу зменшує ризик як прийняття підроблених документів, так і необґрунтованого заперечення реальної господарської операції через технічні або формальні дефекти оформлення.[2]

Таким чином, письмові докази і первинні документи у спорах щодо виконання зобов'язань є центральним інструментом встановлення фактичних обставин, але їх доказове значення не може визначатися автоматично. Норми статей 73, 74, 79, 86 і 91 ГПК України у поєднанні з положеннями зобов'язального права Цивільного кодексу України та вимогами Закону України Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні формують модель, у межах якої суд повинен дослідити процесуальну якість документів, співставити їх зміст із договірною моделлю виконання та фактичною поведінкою сторін,

усунути суперечності між документами і дати мотивовану відповідь, чому певна версія фактичних обставин є більш вірогідною. Наукові підходи до оцінки доказів, представлені в українській процесуальній доктрині, послідовно підтримують такий висновок: внутрішнє переконання суду є раціональним і контрольованим, а письмові докази повинні оцінюватися через їх належність, допустимість, достовірність і узгодженість у сукупності, що є необхідною умовою передбачуваності судової практики у спорах про виконання господарських зобов'язань.

2.2. Електронні докази у господарському процесі та проблеми встановлення їх достовірності

Цифровізація господарського обороту зумовила істотну трансформацію доказової бази у спорах між суб'єктами господарювання. Значна частина юридично значущих обставин сьогодні фіксується у цифровому середовищі: електронними документами, електронним листуванням, повідомленнями в месенджерах, записами інформаційних систем підприємств, даними вебресурсів, логами серверів, метаданими файлів, електронними квитанціями сервісів доставки та платіжних систем. Унаслідок цього електронні докази стали не просто додатковим джерелом підтвердження фактів, а часто центральним елементом доказування, особливо у спорах, де комунікація між сторонами відбувалася дистанційно або документообіг здійснювався в електронній формі. Водночас саме електронна природа таких даних породжує найбільшу кількість практичних проблем, пов'язаних із встановленням їх достовірності, оскільки цифровий доказ легше змінити, вирвати з контексту або сконструювати без очевидних зовнішніх слідів втручання, ніж паперовий документ.

Нормативна основа інституту електронних доказів у господарському процесі визначена статтею 96 Господарського процесуального кодексу України, яка встановлює, що електронними доказами є інформація в електронній формі, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема

електронні документи, вебсторінки, текстові та мультимедійні повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі.[2] Процесуальна модель подання таких доказів передбачає можливість подання оригіналу електронного доказу або його електронної копії, а також допускає подання паперової копії електронного доказу, посвідченої у встановленому законом порядку.

Принципово важливо, що паперова копія електронного доказу не ототожнюється з письмовим доказом, що відмежовує правовий режим цифрових даних від режиму традиційних документів. Загальні правила доказування також зберігають свою дію: значення мають стаття 73 ГПК України про поняття доказів, стаття 74 ГПК України про обов'язок доведення обставин, стаття 79 ГПК України про стандарт вірогідності доказів та стаття 86 ГПК України про оцінку доказів судом на підставі внутрішнього переконання, сформованого внаслідок повного й об'єктивного дослідження матеріалів справи.[4]

Електронні докази в господарському процесі не можуть бути належно оцінені без урахування законодавства, що регулює електронні документи та електронні підписи. Закон України Про електронні документи та електронний документообіг визначає правовий статус електронного документа та встановлює підхід до поняття оригіналу електронного документа як електронного примірника з обов'язковими реквізитами.[6] Закон України Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги закріплює правові наслідки використання електронних підписів і, зокрема, презумптивну рівність кваліфікованого електронного підпису власноручному підпису. Для судової практики це має методологічне значення: електронні документи, створені та підписані з використанням кваліфікованого електронного підпису, зазвичай наділені значно вищою ступінню перевірюваності походження та цілісності, ніж, наприклад, скріншоти переписки або файли невідомого походження без підтвердження метаданих і ланцюга збереження.

Проблематика встановлення достовірності електронних доказів полягає у тому, що цифрові дані мають властивість відтворюваності та змінюваності без очевидної фіксації редагування для стороннього спостерігача. Для паперового

документа характерними є матеріальні ознаки, які можуть свідчити про підчистки, дописки, заміну сторінок, невідповідність підпису чи відбитка печатки. Для електронних даних такі зовнішні маркери або відсутні, або потребують спеціальних інструментів для виявлення. Саме тому встановлення достовірності електронного доказу вимагає комплексного підходу, який охоплює ідентифікацію джерела походження даних, встановлення авторства або належності доказу конкретній особі, перевірку цілісності інформації, з'ясування часу створення чи відправлення, а також аналіз контексту використання доказу у взаємовідносинах сторін. У межах статті 86 ГПК України достовірність не може зводитися до суб'єктивного враження суду щодо “правдоподібності” скріншота чи роздруківки; вона повинна підтверджуватися логічним зіставленням доказів та мотивованими висновками про те, чому суд приймає або відхиляє відповідну цифрову інформацію.[2]

У сучасній судовій практиці найбільш поширеними є електронні докази, пов'язані з електронним листуванням та перепискою у месенджерах. Вони використовуються для доведення узгодження умов договору, погодження ціни або строків, підтвердження факту передачі товару, прийняття робіт, повідомлення про недоліки, направлення претензій, визнання боргу або підтвердження домовленостей про реструктуризацію. Разом із тим саме цей вид доказів викликає найбільші сумніви щодо достовірності, оскільки переписка у месенджері може вестися під псевдонімом, акаунт може бути створений без формального зв'язку з юридичною особою, номер телефону чи адреса електронної пошти можуть використовуватися різними працівниками, а скріншоти легко піддаються монтажу. У таких справах ключовим питанням стає атрибуція: чи можливо встановити, що повідомлення походить саме від представника конкретної сторони та було надіслано в певний час у відповідному контексті.

Науковці, які аналізують електронні докази у господарському процесі, звертають увагу на те, що проблема достовірності електронних даних має переважно техніко-юридичний характер. У працях М. Вербіцької, Н. Фастовець,

Л. Нетської, М. В. Григорчука підкреслюється, що встановлення достовірності цифрового доказу нерідко вимагає переходу від формальної оцінки реквізитів до аналізу цифрових слідів: метаданих, заголовків електронних листів, технічних параметрів файлів, журналів подій, інформації про домени, IP-адреси, часові мітки, а також підтвердження ланцюга збереження даних. У цьому контексті електронний доказ розглядається не як “картинка” або “роздруківка”, а як сукупність даних, частина яких може бути втрачена при перетворенні в паперову форму, що прямо впливає на можливість перевірки його достовірності.

Практичні труднощі встановлення достовірності особливо проявляються у випадках подання електронних доказів у паперових копіях. Паперова копія відтворює лише видиму частину інформації та, як правило, не містить метаданих, які дозволяють підтвердити час створення файлу, шлях його передачі, факт редагування, а також ідентифікувати технічне джерело походження. Унаслідок цього паперові копії скріншотів часто оцінюються судами обережно: вони можуть підтверджувати наявність певного тексту або зображення, але самі по собі не завжди дають можливість встановити автора та відсутність втручання. Водночас і протилежний підхід, коли суд автоматично відкидає паперову копію як неналежну, також не відповідає процесуальній моделі, оскільки стаття 96 ГПК України прямо допускає подання паперових копій електронних доказів. [27] Правильна логіка полягає у тому, що паперова копія може бути вихідною точкою доказування, але її достовірність має підкріплюватися іншими даними: підтвердженням належності акаунта, договором про корпоративні номери, внутрішніми наказами, листуванням з офіційної доменної адреси, протоколами систем, платіжними документами, фактичними діями сторін, що узгоджуються зі змістом переписки.

Окремим проблемним полем є електронна пошта. З одного боку, вона частіше за месенджери пов’язана з корпоративною інфраструктурою, що полегшує встановлення належності адреси юридичній особі, особливо коли використовується домен підприємства. З іншого боку, електронні листи можуть пересилатися, редагуватися, їх зміст може бути відтворений у вигляді тексту без

заголовків, а саме заголовки листа часто мають ключове значення для підтвердження маршруту доставки, часу, серверів, через які проходило повідомлення. Тому у спорах, де електронне листування є визначальним, питання достовірності нерідко залежить від того, чи подано листування у вигляді повних електронних файлів із заголовками та технічними реквізитами, чи лише як скріншоти або роздруківки. У наукових підходах акцентується, що технічні заголовки листів та журнали поштових серверів можуть виступати тим елементом, який дозволяє перевірити автентичність комунікації, а за наявності спору щодо справжності доцільним є застосування спеціальних знань у формі експертного дослідження цифрових даних.

Не менш складною є оцінка вебсторінок і контенту сайтів як електронних доказів. Вебсторінка є динамічним об'єктом: її зміст може змінюватися без збереження попередніх версій у відкритому доступі. Скріншот вебсторінки фіксує лише стан на певний момент, але не підтверджує, хто саме опублікував інформацію і чи не була вона змінена. Проблема достовірності тут зосереджується на двох питаннях: ідентифікації джерела та фіксації змісту на певну дату і час. [28]

У практичному плані це вирішується через поєднання кількох механізмів: фіксацію сторінки з відображенням URL, дати й часу; використання технічних інструментів збереження вебсторінок; залучення протоколів огляду, якщо такий огляд здійснюється у процесуально допустимій формі; отримання даних від адміністратора домену або хостинг-провайдера, якщо це можливо. Дослідники електронних доказів підкреслюють, що доказова сила вебконтенту значно зростає, коли він підтверджується іншими даними: договором на розміщення інформації, платіжними документами за домен/хостинг, внутрішніми документами компанії, посиланнями з офіційних каналів.

Особливу групу електронних доказів становлять дані інформаційних систем підприємств: CRM, ERP, системи обліку складських операцій, електронні журнали приймання-передачі, трекінг доставки, історія змін документів у корпоративному документообігу. У таких випадках проблема достовірності

полягає у тому, що дані формуються всередині організації і потенційно можуть бути змінені особою, яка має доступ. Тому суд оцінює не лише самі роздруківки з системи, а й можливість перевірити їх походження та цілісність.

У господарському процесі це пов'язано з питанням допустимості та достовірності джерела: якщо сторона подає роздруківки із внутрішньої системи як доказ, інша сторона може заперечувати, що ці дані є односторонньо сформованими та не можуть підтверджувати факт, який залежить від волі обох сторін. У таких ситуаціях доведення часто потребує підкріплення даних системи зовнішніми доказами: накладними, актами, даними перевізника, платіжними документами, листуванням, а також, за необхідності, експертним дослідженням цифрових журналів. Важливим стає питання ланцюга збереження: хто і коли сформував витяг, чи є ознаки редагування, чи зберігається історія змін, чи можна відтворити первинний запис.[25]

Проблема достовірності електронних доказів тісно пов'язана з питанням належності та допустимості. Електронний доказ може бути інформативним, але неналежним, якщо він не стосується предмета доказування, або недопустимим, якщо поданий з порушенням процесуального порядку чи не дозволяє встановити необхідні ознаки для його використання.

У цьому контексті стаття 86 ГПК України вимагає, щоб суд мотивував, з яких саме причин доказ прийнятий або відхилений, а стаття 79 ГПК України зобов'язує співставляти доказові версії сторін та встановлювати, яка з них є більш вірогідною. Небезпека судової практики полягає у формалізації: коли суд або бездоказово приймає цифрові матеріали як достовірні, або без достатнього аналізу відхиляє їх як ненадійні лише через їх електронну форму. Академічні підходи в українській процесуальній науці, представлені, зокрема, у працях В. В. Комарова, В. Є. Беянович, С. В. Васильєва, Л. М. Ніколенко, а також у сучасних дослідженнях електронних доказів, узгоджуються в тому, що судовий розсуд у сфері цифрового доказування має бути максимально прозорим і контрольованим через мотивування, а оцінка повинна спиратися на сукупність перевірюваних ознак.[23, 4. 20]

У підсумку електронні докази у господарському процесі є необхідною відповіддю права на цифрову трансформацію економічних відносин, однак їх використання в суді неминуче пов'язане з проблемою встановлення достовірності. Норми статті 96 ГПК України у поєднанні з положеннями статей 73, 74, 79 і 86 ГПК України, а також із законодавством про електронні документи та електронні довірчі послуги формують рамку, в межах якої суд повинен перевірити джерело походження цифрових даних, можливість ідентифікації автора, час створення або надсилання, цілісність інформації та відсутність втручання, а також співвіднести електронний доказ з іншими матеріалами справи.

РОЗДІЛ 3. Типові помилки судової практики та напрями вдосконалення.

3.1. Підходи Верховного Суду до оцінки доказів та забезпечення єдності практики

У господарському судочинстві забезпечення єдності підходів до оцінки доказів є одним із ключових чинників передбачуваності правозастосування, процесуальної визначеності та довіри до судового захисту. Верховний Суд виконує в цій площині подвійну функцію. З одного боку, він формує орієнтири для застосування процесуальних норм про доказування та оцінку доказів, уточнюючи їх практичний зміст у конкретних категоріях спорів.

З іншого боку, Верховний Суд здійснює касаційний контроль за тим, щоб суди першої та апеляційної інстанцій реалізовували судовий розсуд у межах закону та не підміняли встановлені процесуальні стандарти припущеннями або вибірковим сприйняттям доказового матеріалу.

Нормативна основа такої ролі Верховного Суду впливає з декількох взаємопов'язаних положень. Частина четверта статті 236 Господарського процесуального кодексу України встановлює, що при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах Верховного Суду. Паралельно Закон України Про судоустрій і статус суддів закріплює правило, за яким висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права. [5] У сукупності це створює модель, коли правові позиції Верховного Суду щодо стандартів доказування, критеріїв оцінки доказів і вимог до мотивування стають орієнтиром для нижчих інстанцій та інструментом уніфікації практики.

Особливість касаційного перегляду полягає у тому, що Верховний Суд позиціонується як суд права, а не суд факту. Межі перегляду справи судом касаційної інстанції визначає стаття 300 Господарського процесуального кодексу України. Зміст цієї норми в судовій практиці розкривається так, що

касаційний суд перевіряє правильність застосування норм матеріального і процесуального права та не має права встановлювати або вважати доведеними обставини, які не були встановлені судами нижчих інстанцій, а також не має права вирішувати питання про достовірність доказів чи перевагу одних доказів над іншими.

Водночас Верховний Суд не “усувається” від проблем доказування: його втручання є виправданим тоді, коли суди попередніх інстанцій порушили процесуальні правила оцінки доказів, не дослідили доказів у сукупності, залишили поза увагою істотні докази або не надали мотивів прийняття чи відхилення доказів і доводів. Саме так Верховний Суд поєднує обмеження касаційної інстанції щодо встановлення фактів із функцією забезпечення належної якості судового мотивування.

Ключовим для позицій Верховного Суду у сфері доказування є стаття 86 Господарського процесуального кодексу України. Її зміст у практиці Верховного Суду трактується як імператив до судів усіх інстанцій здійснювати оцінку доказів не формально, а як інтелектуальну процедуру, що включає аналіз належності, допустимості та достовірності кожного доказу, а також оцінку достатності й взаємного зв’язку доказів у сукупності. Верховний Суд системно підкреслює, що жодні докази не мають наперед встановленої сили, а отже ні первинний документ, ні акт, ні висновок експерта, ні скріншот не можуть автоматично визначати результат спору без співставлення з іншими матеріалами справи. Такий підхід безпосередньо кореспондує з доктринальним баченням внутрішнього переконання суду як раціональної та контрольованої категорії, яку в українській процесуальній науці послідовно обґрунтовували В. В. Комаров і В. Є. Беяневич: внутрішнє переконання має бути не психологічним враженням, а результатом логічного аналізу доказів, відтвореного в мотивувальній частині рішення.[23, 4]

Окремим напрямом, у якому Верховний Суд істотно вплинув на єдність практики, стало уточнення стандарту доказування, закріпленого статтею 79 Господарського процесуального кодексу України. У низці постанов Касаційного

господарського суду у складі Верховного Суду сформульовано підхід, за яким стандарт вірогідності означає необхідність співставлення доказів обох сторін та прийняття тієї версії фактичних обставин, яка видається більш вірогідною з урахуванням усіх поданих доказів. Цей стандарт описується також як стандарт переваги більш вагомих доказів, тобто коли висновок про існування стверджуваної обставини є більш переконливим, ніж протилежний. У практиці Верховного Суду така логіка простежується, зокрема, у справах № 910/18036/17, № 917/1307/18, № 902/761/18, № 917/2101/17, а також у постанові від 25 червня 2020 року у справі № 924/233/18 та у постанові від 15 липня 2021 року у справі № 916/2586/20, де підкреслювалося, що суд повинен оцінювати докази з огляду на їх вірогідність, а встановлений факт має бути радше «скоріше мав місце, ніж ні», ніж просто «можливо мав місце». [17, 18, 19] З практичної точки зору цей підхід дисциплінує мотивування: суд не може обмежитися констатацією, що доказів достатньо або недостатньо, а має показати, чому одна сукупність доказів переважає іншу.

Верховний Суд також послідовно реагує на типову помилку судової практики, яка проявляється у вибірковій оцінці доказів та фрагментарному мотивуванні. У постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 9 червня 2022 року у справі № 913/140/21 міститься показова логіка: вибірка оцінка доказів судами попередніх інстанцій не відповідає вимогам процесуального закону. [16] У подібних справах Верховний Суд підкреслює, що суд має надавати оцінку не лише для обраного висновку доказам, а всій сукупності доказів, що стосуються предмета доказування.

Якщо частина доказів і доводів не аналізується або ігнорується без пояснення, це свідчить про порушення приписів статті 86 Господарського процесуального кодексу України та підриває обґрунтованість рішення. Така позиція є принципово важливою для господарських спорів, де доказова база часто є об'ємною, а ризик "вибіркового читання" матеріалів справи істотно вищий, ніж у справах із простішим фактичним складом.

Суттєвий вплив на єдність практики має також підхід Верховного Суду до оцінки електронних доказів, насамперед листування в месенджерах та електронної переписки. У постанові Великої Палати Верховного Суду від 21 червня 2023 року у справі № 916/3027/21 акцент зроблено на тому, що електронне листування може розглядатися судом як доказ, однак лише за умови, що воно дозволяє встановити авторів листування та зміст повідомлень, а також оцінити його з позицій належності, допустимості і достовірності. [16]

Практичний наслідок цієї позиції полягає в тому, що суди не повинні автоматично приймати або відкидати скріншоти: вони мають з'ясувати, чи є можливість атрибуції акаунта конкретній стороні, чи не втрачено контекст повідомлень, чи співвідноситься переписка з іншими доказами, зокрема з первинними документами, рахунками, актами, оплатою або фактичними діями сторін. У цьому напрямі Верховний Суд фактично формує оцінки електронних доказів, яка зменшує різноманітність підходів у судах нижчих інстанцій.

Верховний Суд формує єдність практики не лише змістом правових позицій, а й інституційними механізмами їх узгодження. Значну роль відіграють висновки об'єднаної палати Касаційного господарського суду та Великої Палати Верховного Суду, які покликані зменшувати розбіжності у застосуванні норм права та забезпечувати сталість підходів у подібних правовідносинах. Для оцінки доказів це означає, що суди нижчих інстанцій отримують чіткіші орієнтири щодо застосування статті 79 і статті 86 Господарського процесуального кодексу України, щодо критеріїв допустимості та достовірності електронних доказів, а також щодо вимог до мотивування прийняття чи відхилення доказів.

Отже, підходи Верховного Суду до оцінки доказів у господарському процесі можна охарактеризувати як орієнтовані на алгоритмізацію судового розсуду через стандарт вірогідності, на посилення вимог до повноти та цілісності мотивування, а також на формування практичних критеріїв перевірюваності для найбільш проблемних видів доказів, зокрема електронних даних і документів облікового характеру, таких як акти звірки. Через застосування статті 236 Господарського процесуального кодексу України, статті 300 Господарського

процесуального кодексу України та положень Закону України Про судоустрій і статус суддів Верховний Суд забезпечує єдність практики так, щоб оцінка доказів була не довільною, а передбачуваною і контрольованою, а судові рішення таким, що дозволяє відтворити логічний шлях від доказів до встановлених фактів і правових висновків.

3.2. Рекомендації щодо підвищення якості оцінки доказів у господарських спорах

Підвищення якості оцінки доказів у господарських спорах має розглядатися як комплексне завдання, що охоплює як процесуальну дисципліну суду, так і доказову культуру сторін. Норми статті 79 і статті 86 Господарського процесуального кодексу України задають модель, у межах якої суд встановлює факти не через формальне зіставлення окремих документів, а через порівняльне зважування доказових версій у сукупності та через мотивоване обґрунтування висновків. [2] Саме тому практичні рекомендації мають бути спрямовані на те, щоб внутрішнє переконання суду набувало раціонального і перевірюваного характеру, а докази сторін були структуровані так, щоб їх можна було оцінити за критеріями належності, допустимості, достовірності та достатності без втрати контексту.

Якісна оцінка доказів починається з коректного визначення предмета доказування і юридично значущих обставин. Для суду доцільним є вже на ранній стадії розгляду справи виділяти перелік фактів, які мають бути встановлені для застосування норми матеріального права, та співвідносити їх із доводами сторін і наявними доказами. Такий підхід узгоджується з логікою змагального процесу та з тим, що суд розглядає справу в межах заявлених вимог і на підставі доказів, поданих учасниками. Для практики це означає, що судові дослідження доказів повинно будуватися не навколо переліку документів у справі, а навколо конкретних спірних фактів, які ці документи підтверджують або спростовують.

У процесуальній доктрині, зокрема у працях В. В. Комарова, внутрішнє переконання обґрунтовується як метод судового пізнання, що передбачає саме такий логічний рух від факту, який треба довести, до оцінки доказів, що стосуються цього факту, і далі до мотивованого висновку.[23]

Вирішального значення набуває дисципліна застосування стандарту доказування, закріпленого статтею 79 Господарського процесуального кодексу України. Практичні помилки часто виникають тоді, коли суд обмежується загальною фразою про недоведеність, не демонструючи порівняльної логіки, яка є сутністю стандарту вірогідності. Для підвищення якості оцінки доказів доцільним є орієнтувати мотивування на зіставлення двох доказових позицій: які докази підтверджують обставину, які докази її спростовують, чому одні докази мають більшу переконливість, як усуваються суперечності, і чому в підсумку певна версія є більш вірогідною. Такий стиль мотивування робить рішення зрозумілим для сторін і забезпечує реальну можливість перевірки в апеляції та касації, що прямо кореспондує зі змістом статті 86 Господарського процесуального кодексу України.

Якість оцінки доказів істотно підвищується за умови чіткого розмежування процесуальних дефектів доказу і питань його переконливості. На практиці нерідко змішуються підстави неналежності, недопустимості та недостовірності, а це призводить до нечіткого мотивування та помилкових наслідків. Належність означає зв'язок доказу з предметом доказування відповідно до статті 76 Господарського процесуального кодексу України, допустимість передбачає відповідність способу доказування вимогам закону відповідно до статті 77 Господарського процесуального кодексу України, достовірність стосується довіри до інформації та джерела, а достатність і взаємний зв'язок оцінюються у сукупності відповідно до статті 86 Господарського процесуального кодексу України. [2]

У мотивуванні судового рішення доцільним є прямо фіксувати, з якої саме причини доказ не впливає на встановлення факту: тому що він не стосується

спірної обставини, тому що він не може бути використаний у процесі, або тому що він не викликає довіри за походженням чи змістом.

В. Є. Беяневич у працях з господарського процесу наголошує, що саме така точність мотивування виконує гарантійну функцію, оскільки обмежує судовий розсуд і запобігає вибірковому підходу. [4]

Окремого рекомендаційного блоку потребує робота з доказовими конфліктами, коли у справі є значний обсяг документів і взаємовиключні версії фактичних обставин. У таких справах підвищення якості оцінки доказів забезпечує практика системного викладення фактичної частини: встановлення послідовності подій, хронології виконання договору, ключових етапів документообігу, а також співставлення документів у межах цієї хронології. Для спорів про виконання зобов'язань це означає перевірку логіки документального ланцюга від договору і специфікацій до первинних документів, підтвердження передачі, приймання та оплати. Для спорів із електронними доказами це означає відновлення контексту комунікації і співставлення цифрових даних із зовнішніми діями сторін. Для спорів із експертизою це означає встановлення, які саме спеціальні факти підтверджує висновок експерта і як ці факти інтегруються в загальну доказову систему.

У дослідженнях С. В. Васильєва та Л. М. Ніколенко підкреслюється значення оцінки доказів у сукупності та небезпека фрагментарного аналізу, коли суд фактично ізолює окремі документи від доказової картини і робить висновок, який не витримує перевірки на узгодженість.[20]

Підвищення якості оцінки письмових доказів у господарських спорах доцільно пов'язувати з вимогою перевірки повноважень підписантів і зіставлення документів із фактичною поведінкою сторін. У спорах щодо поставки, підяду, послуг судова практика стикається з дефектами оформлення накладних і актів, з питаннями підпису представниками, з відсутністю печаток, із використанням сканів і копій.

Процесуально правильним є використання статті 91 Господарського процесуального кодексу України як інструменту балансування: копія документа

сама по собі не позбавляє його доказової сили, але в разі заперечень щодо відповідності оригіналу суд має оцінити можливість і необхідність подання оригіналу та співставити копію з іншими доказами.

У матеріально-правовій частині важливо співвідносити документи з вимогами належного виконання зобов'язання, визначеними статтею 526 Цивільного кодексу України, зі строком виконання за статтею 530 Цивільного кодексу України, з обов'язковістю договору за статтею 629 Цивільного кодексу України, а також із наслідками порушення за статтями 610 і 612 Цивільного кодексу України. [3] Це дозволяє уникати підміни предмета доказування технічною дискусією про окремий реквізит документа, коли реальна господарська операція підтверджується сукупністю даних.

Специфічні рекомендації стосуються електронних доказів, де якість оцінки прямо залежить від здатності встановити походження та цілісність цифрових даних. Відповідно до статті 96 Господарського процесуального кодексу України електронні докази можуть подаватися як в оригіналі, так і в електронній копії, а також у паперовій копії, посвідченій у встановленому законом порядку. [2]

Для практики підвищення якості оцінки означає, що суд і сторони мають переходити від сприйняття скріншотів як самодостатніх доказів до перевірки атрибуції та контексту: кому належить акаунт або адреса, чи підтверджується зв'язок із конкретною юридичною особою, чи є технічні реквізити листа або файлу, чи є часові мітки, чи є дані про маршрут передання, чи можна подати оригінальні файли або технічні заголовки електронних листів. Якщо електронний доказ поданий у паперовому вигляді, доцільним є орієнтувати сторони на подання паралельного електронного носія або файлів, які зберігають метадані. У наукових публікаціях, присвячених електронним доказам, ця рекомендація формулюється як необхідність збереження цифрової природи доказу, оскільки втрата метаданих суттєво знижує можливості перевірки достовірності.

Судова експертиза також потребує стандартів якості оцінки, які мають бути відображені у судовому рішенні. Норми статті 99 і статті 100 Господарського процесуального кодексу України визначають підстави та порядок призначення експертизи, але вирішальним є застосування статті 86 Господарського процесуального кодексу України щодо оцінки висновку експерта як одного з доказів без наперед встановленої сили. Підвищення якості оцінки експертних висновків досягається тоді, коли суд мотивовано аналізує межі компетенції експерта, повноту вихідних даних, відтворюваність і методичну аргументацію дослідження, а також узгодженість висновку з іншими доказами. У працях В. В. Комарова наголошується, що експерт не замінює суд і не вирішує правове питання, а отже суд повинен відокремлювати встановлення спеціальних фактів від юридичної кваліфікації. В. Є. Беляневич звертає увагу на роль мотивування як запобіжника від некритичного прийняття експертного висновку. [23, 4] Ці наукові акценти мають практичну проєкцію: суд має пояснювати, чому експертний висновок є переконливим і достатнім або чому він не може бути покладений в основу рішення, з конкретизацією причин, а не загальними твердженнями.

Важливим напрямом підвищення якості оцінки доказів є стандарти побудови мотивувальної частини судового рішення. Обґрунтованість рішення передбачає відтворення логічного шляху від доказів до встановлених фактів і далі до правового висновку. У практичному вимірі це означає, що мотивувальна частина має містити опис встановлених судом обставин, оцінку ключових доказів щодо кожної спірної обставини, пояснення причин прийняття та відхилення доводів сторін, а також аналіз суперечностей між доказами.

Такий стандарт мотивування знижує ризик вибіркової оцінки, яка є однією з найбільш поширених підстав для скасування рішення. В українській процесуальній науці ця вимога пов'язується з принципом контрольованості судового розсуду: судовий розсуд є допустимим тоді, коли його можна перевірити через мотивування, а не тоді, коли він прихований за формальними формулами.

Окремі рекомендації стосуються організації процесуального доказування на рівні сторін. Підвищення якості судової оцінки доказів значною мірою залежить від того, чи подані докази у структурованому вигляді.

Для позивача і відповідача доцільним є формувати доказовий пакет навколо предмета доказування: окрема група документів на підтвердження укладення договору і його умов, окрема група на підтвердження виконання або невиконання, окрема група щодо прийняття та зауважень, окрема група щодо розрахунків і прострочення, окрема група щодо ділового листування, окрема група щодо електронних даних або експертизи.

Такий підхід підвищує якість сприйняття доказів судом і зменшує ризик того, що істотний доказ залишиться поза увагою. Для електронних доказів доцільним є додатково забезпечувати засоби атрибуції та цілісності: пояснення, кому належить акаунт, як здійснювалася комунікація, які технічні реквізити підтверджують час і походження, які файли або заголовки листів надаються. Для первинних документів доцільним є надання доказів повноважень підписантів, а також доказів фактичного виконання, які узгоджуються з документами, зокрема платіжних документів та логістичних підтверджень.

Підвищення якості оцінки доказів у господарських спорах пов'язане також із розвитком єдиних практичних стандартів на рівні судової системи. Доцільним є запровадження внутрішніх методичних орієнтирів для суддів щодо оцінки електронних доказів і висновків експерта, проведення спеціалізованих навчань, а також уніфікація підходів до мотивування через сталі структури викладу встановлених обставин.

Практика Верховного Суду, зокрема підходи до стандарту вірогідності доказів та вимоги до оцінки доказів у сукупності, може виконувати роль основи таких стандартів. Для зменшення розбіжностей доцільним є також використання узагальнень і оглядів практики як інструменту донесення уніфікованих критеріїв до нижчих інстанцій.

Отже, рекомендації щодо підвищення якості оцінки доказів у господарських спорах мають базуватися на практичній реалізації нормативної

моделі статті 79 і статті 86 Господарського процесуального кодексу України та на розвиткові доказової культури.

Якісна оцінка доказів передбачає чітке визначення предмета доказування, системне співставлення доказів сторін за стандартом вірогідності, розмежування належності, допустимості й достовірності, критичну оцінку електронних доказів через атрибуцію та цілісність, методично обґрунтовану оцінку експертних висновків та повне мотивування, яке дозволяє відтворити шлях від доказів до фактичних і правових висновків.

Наукові підходи українських процесуалістів, зокрема В. В. Комарова, В. Є. Беянович, С. В. Васильєва та Л. М. Ніколенко, підтримують саме таке розуміння: судовий розсуд у доказуванні є допустимим лише як раціональний і контрольований, а якість правосуддя визначається не кількістю досліджених документів, а переконливістю й прозорістю мотивованої оцінки доказів у сукупності.

ВИСНОВКИ

У роботі встановлено, що оцінка доказів у господарському судочинстві є ключовою стадією формування судового висновку, від якої залежить обґрунтованість рішення та передбачуваність судового захисту. Норми Господарського процесуального кодексу України формують модель, за якої докази оцінюються за внутрішнім переконанням без наперед встановленої сили, а факт визнається доведеним за стандартом вірогідності лише тоді, коли сукупність доказів робить відповідну версію подій більш переконливою. Водночас судова практика демонструє типові дефекти: фрагментарне дослідження матеріалів справи, вибіркове мотивування, підміну стандарту доказування припущеннями, а також нерівномірні підходи до письмових, електронних доказів і експертних висновків.

З'ясовано, що у спорах щодо виконання зобов'язань первинні документи мають вирішальне значення, однак їх доказова сила визначається не формою, а узгодженістю з договором, логікою господарської операції та іншими доказами, зокрема оплатою і діловою комунікацією.

Найпроблемнішими є питання повноважень підписантів та оцінка документів при наявності формальних дефектів, коли суди або абсолютизують окремий документ, або відмовляють у позові без аналізу всієї сукупності підтверджень. У сфері електронних доказів основна складність полягає у встановленні достовірності, походження й належності цифрових даних конкретній стороні; практика показує, що скріншоти і роздруківки без технічних ознак та без контексту мають обмежену переконливість.

Експертний висновок, хоча й є важливим доказом, не має наперед встановленої сили і повинен оцінюватися критично з урахуванням повноти вихідних даних, методики та узгодженості з іншими матеріалами справи; некоректні питання експерту й формальне прийняття висновку без аналізу є частими джерелами судових помилок.

Узагальнення підходів Верховного Суду підтверджує орієнтацію на застосування стандарту вірогідності, оцінку доказів у сукупності та підвищені

вимоги до мотивування як інструменту контролю судового розсуду і забезпечення єдності практики.

З метою підвищення якості оцінки доказів і зменшення розбіжностей у практиці доцільно запропонувати такі зміни й удосконалення. По-перше, на рівні Господарського процесуального кодексу України варто деталізувати зміст стандарту вірогідності, передбачивши обов'язок суду у мотивувальній частині прямо порівнювати докази сторін і пояснювати, чому одна версія є більш вірогідною, а також уточнити мінімальні вимоги до мотивування прийняття чи відхилення доказів у межах оцінки належності, допустимості та достовірності.

По-друге, доцільно конкретизувати процесуальний режим електронних доказів, запровадивши стандартизований порядок їх фіксації та подання з акцентом на перевірюваність походження і цілісності, зокрема через подання оригінальних файлів із метаданими та можливість процесуального огляду електронних даних.

По-третє, для підвищення якості використання спеціальних знань доцільно посилити вимоги до змісту експертного висновку щодо опису методики, вихідних даних і відтворюваності розрахунків, а також закріпити підхід до вирішення ситуацій із суперечливими висновками через обов'язкове мотивоване порівняння або призначення повторної чи комплексної експертизи за наявності істотних розбіжностей.

Запропоновані висновки й пропозиції спрямовані на забезпечення більшої процесуальної визначеності, підвищення якості мотивування судових рішень та уніфікацію практики оцінки доказів у господарських спорах, що в підсумку підсилює ефективність судового захисту прав та інтересів учасників господарського обороту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 24.11.2025).
2. Господарський процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 06.11.1991 № 1798-XII // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1798-12> (дата звернення: 24.11.2025).
3. Цивільний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення: 24.11.2025).
4. Господарський кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/436-15> (дата звернення: 24.11.2025).
5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1402-19> (дата звернення: 24.11.2025).
6. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/851-15> (дата звернення: 24.11.2025).
7. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2155-19> (дата звернення: 24.11.2025).
8. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/675-19> (дата звернення: 24.11.2025).
9. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/996-14> (дата звернення: 24.12.2025).
10. Про затвердження Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку : Наказ Мінфіну України від 24.05.1995 № 88 // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0168-95> (дата звернення: 24.12.2025).

11. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4038-12> (дата звернення: 24.11.2025).

12. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0705-98> (дата звернення: 24.11.2025).

13. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах : Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР // База даних «Законодавство України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80/94-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 24.11.2025).

14. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII // База даних «Законодавство України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2657-12> (дата звернення: 24.11.2025).

15. Про електронні комунікації : Закон України від 16.12.2020 № 1089-IX // База даних «Законодавство України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1089-20> (дата звернення: 24.11.2025).

16. Постанова Верховного Суду від 21.06.2023 у справі № 916/3027/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112088045> (дата звернення: 28.11.2025).

17. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного господарського суду від 04.12.2019 у справі № 916/1727/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86075502> (дата звернення: 28.11.2025).

18. Постанова Верховного Суду від 25.06.2020 у справі № 924/233/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/9005757> (дата звернення: 28.11.2025).

19. Постанова Верховного Суду від 15.07.2021 у справі № 916/2586/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98361226> (дата звернення: 28.11.2025).

20. Васильєв С. В., Ніколенко Л. М. Доказування та докази у господарському процесі України : монографія. Харків : Еспада, 2004. 192 с.

21. Господарський процес : навч. посіб. / В. А. Кройтор, О. В. Синегубов, О. Г. Бортнік та ін. ; за заг. ред. В. А. Кройтора ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 328 с. ISBN 978-966-610-241-9. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_pravo/Hospodarskyi-protses_navchalnyi-posibnyk_Kroitort_2020.pdf (дата звернення: 23.10.2025).

22. Науково-практичний коментар Господарського процесуального кодексу України. Станом на 1 лютого 2022 р. / за заг. ред. Короеда С. О. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2022. 420 с. ISBN 978-966-370-352-7. URL: <https://jurkniga.ua/contents/naukovo-praktichniy-komentar-gospodarsko-procesualnogo-kodeksu-ukrayini.pdf> (дата звернення: 23.10.2025).

23. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. Харків : Право, 2011. 1352 с. ISBN 978-966-458-2 URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi44/0033905.pdf> (дата звернення: 28.11.2025).

24. Ніколенко Л. М. Доказування в господарському судочинстві : навч. посіб. Одеса : Фенікс ; Суми : Університетська книга, 2007. 415 с.

25. Світличний О. П. Господарський процес : підручник. 2 вид., перероб. і доп. Київ : НУБіП України, 2023. 342 с. URL: <https://dglb.nubip.edu.ua/handle/123456789/10655> (дата звернення: 23.10.2025).

26. Мелех Л. В. Господарський процес України : підручник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 316 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4304/1pdf> (дата звернення: 24.11.2025).

27. Господарський процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. Ясинка М. М. Київ : Алерта, 2024. 696 с.

28. Чернега В. М. Господарське процесуальне право: загальна частина : підручник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. 178 с.